

אניית המעפילים 'פלמ"ח' נקראה במקור Adriana Ariella. זו הייתה ספינת עץ דו תרנית בדחי 420 טון מונעת מנוע דיזל ומהירותה כ-8 קשר. הספינה נבנתה בשנת 1901 ועסקה בהובלת סוגים שונים של סחורה בעיקר בהפלגות חופים.¹

היא אותרה ב- Viareggio שבאיטליה בתחילת שנת 1946 על ידי עדה סרני מהמוסד לעלייה ב' ומשה רבינוביץ' איש הפל"ם. רבינוביץ' היה ימאי מנוסה והמוסד נעזר בו לא אחת בבחירת ספינות למבצעי העפלה.²

אחרי שנרכשה הועברה הספינה לנמל 'לה-ספציה' ושם החלו בהכנתה להפלגה. בהכנות השתתפו אברהם זכאי איש הפל"ים ופועלים שכירים מקומיים. ההכנה כללה בניית קונסטרוקציה לכ- 400 דרגשים וכן הטענת הספינה בתשעה קוב מים, מזון ל- 14 ימים ודלק ל-13 ימים.³ בנוסף הוטענה הספינה ב-20 טונות של אבנים שהונחו בשיפולי האנייה ונועדו לשמר את יציבותה גם כאשר מכלי המים והדלק מתרוקנים. לאנייה הובאו גם יריעות ברזנט שנועדו להגנה במקרה שהבריטים יפעילו זרנוקי מים.⁴ עוד הותקן בספינה מכשיר קשר שהורכב מחלקים שונים על ידי איש 'החבורה' רענן רובינשטיין.

לקראת ההפלגה התייצבו באנייה משה רבינוביץ' כמפקדה, איש הבריגדה עמוס פינק כמלווה וה'גדעוני' אבינועם קופשטיין. לצורך השטת הספינה נשכרו רב חובל ושמונה אנשי צוות איטלקיים.

שם הצופן של הספינה בזמן ההכנות היה 'החבר', רבינוביץ' הציע שהאנייה תיקרא 'פלמ"ח' עם יציאתה לים והצעתו התקבלה על ידי יהודה ארזי. השם תאם את המגמה לתת לאניות שמות שיקשרו את מפעל ההעפלה למפעל הציוני כולו.⁵

המוסד תכנן להעמיס על הספינה הקטנה 600 מעפילים ויותר. כדי למנוע סבל וצפיפות הוחלט כי המעפילים יפליגו בשתי ספינות עד מרחק יומיים מחופי הארץ ואז יעברו כל המעפילים לסיפון ה'פלמ"ח'.⁶ הספינה השנייה הייתה 'אלברטינה' ('פטר')

¹ הלל ירקוני מא עד ת עמ' 209

² רבינוביץ' סיפור המעשה עמ' 457

³ אמ"ה דו"ח מפקד האנייה 'כרמלי' (רבינוביץ') להפלגה 5.10.46

⁴ שם, שם

⁵ יבנה בן צור – שמות אניות.

⁶ עדה – ספינות, עמ' 101.

לשעבר) שהייתה בבעלות המוסד והביאה מעפילים ארצה בספטמבר ובאוקטובר
7.1945

לאחר שנשלמו ההכנות הפליגה הספינה מ'לה-ספציה' ל'בוקה-דה-מגרה' שם הטילה
עוגן במפרץ. המודיעין הבריטי ידע על התארגנות האנייה ומשרד החוץ הבריטי פנה
לשלטונות איטליה כדי לעכבה אך האיטלקים לא עשו זאת.⁸

המעפילים, ששכנו במחנה של אונר"א בדרום איטליה, הובאו אל החוף ומשם הועברו
בסירות לאנייה, ההעמסה הסתיימה תוך שעה.⁹ האנייה יצאה לדרכה ב-11
בספטמבר בשעה 01:00 והפליגה דרומה לאורך המגף האיטלקי כשעל סיפונה 414
מעפילים. 'אלברטינה', בפיקודו של ה'גדעוני' עובד שדה, יצאה למחרת ועל סיפונה
197 המעפילים הנותרים.¹⁰

'פלמ"ח' עברה במייצר 'מסינה' ב-13 בחודש בשעות הערב ומשם המשיכה דרך
נתיב העובר מצפון לכרתים אל נקודת מפגש הנמצאת חמישה מייל מדרום לכף
'אנאמור' שבטורקיה.¹¹

הספינות נפגשו בנקודה ב-19 בספטמבר והמשיכו להפליג יחד תוך שמירה על קשר
עין בינהן לאורך החוף הטורקי.¹² בבוקר ה-20 בספטמבר כשהיו הספינות מצפון לכף
אנדריאס ניגשה 'אלברטינה' ל'פלמ"ח' ונקשרה אליה, הים היה שקט. נוסעי
ה'אלברטינה' הועברו ל'פלמ"ח' ולאחר מכן עבר הצוות האיטלקי פרט למכונאי אחד
אל 'אלברטינה'. בספינת המעפילים נותרו רבינוביץ' והמכונאי האיטלקי כבעלי הניסיון
הימי היחידים. אחד המעפילים שעבד בצעירותו בספינת נהר התנדב לסייע
במשמרות הגשר.¹³ אלברטינה נשארה באזור ממתינה לפלמ"ח בתקווה שהאחרונה
תוריד את מעפיליה בהצלחה ושתייהן יחזרו יחד לאיטליה.¹⁴

'פלמ"ח' המשיכה בנתיב העובר מצפון לקפריסין ואז פנתה דרומה לאורך חוף הלבנט
בנתיב המאפשר ניווט חופי. בבוקר ה-21 בחודש כשהייתה הספינה מול בירות
הורה רבינוביץ' את האנשים שלא לעלות לספון יותר, המטבח המאולתר שהוקם על
סיפון הירכתיים פורק, אנטנת הקשר פורקה וחלק מסירות ההצלה כוסו והוסוו כדי

⁷ ראו כאן פטר א פטר ב'

⁸ ניניאן – פטרול, עמ' 74.

⁹ דוח כרמלי

¹⁰ רוזן - גדעונים, עמ' 189.

¹¹ אמ"ה, דוח רבינוביץ' במגירה

¹² דוח רבינוביץ' שם

¹³ עדה- ספינות, עמ' 101.

¹⁴ אמה"ה תיק פלמ"ח מאת ארצי לאלון 22 ספט 2045 - פלמח נמסה ואין צורך לחכות.

שלא יסגירו את העובדה שהספינה נושאת מספר גדול של נוסעים.¹⁵ בשעה 08:00 נראה מטוס בריטי חג מספר פעמים מעל הספינה.¹⁶

הגעתה של הספינה לא הפתיעה את הבריטים ונראה שהמודיעין התריע על הגעתה. המטוס אכן גילה וזיהה את הספינה באותו בוקר. במשך היום הפליגה הספינה לאורך החוף הלבנוני ובליילה, לקראת חצות, הגיעה לקו רוחב ראש הנקרה. שולת המוקשים Rowena בפיקודו של רב סרן קרדיו (Lt.Cdr. Cardew) שסיירה בקו הסיור הצפוני נשלחה לאמת את זהותה.¹⁷ 'רוונה' הוצבה למשימת הסיור מול חופי ארץ ישראל בתחילת החודש והייתה זו לה הפעם הראשונה בה היא מופעלת כנגד אניית מעפילים.

ההנחיות שהיו בידי מפקד ההפלגה רבינוביץ' הורו אותו לפרוץ אל לחוף גם אם מתבצע ירי על ספינתו ולנסות להעלות את ספינתו על שרטון בקרבת החוף. בנוסף צויד רבינוביץ' בחומרי נפץ בתוך מימייה ולבנות חבלה מוסוות כקוביות סבון כביסה שיועדו לשלב מאוחר יותר – שלב הגירוש לקפריסין.¹⁸

ספינת המעפילים נעה דרומה באיטיות כשהיא מואפלת ו'רוונה' התקרבה אליה גם היא בהאפלה מוחלטת. בשעה 23:45 כארבעה מיילים צפונית מערבית לעכו הוארה 'פלמ"ח' בזרקור שהופעל מגשר ה'רוונה'.¹⁹ רבינוביץ' הורה להעלות מהירות ולפנות מזרחה לכיוון החוף. בשלב זה החלו מעפילים רבים לעלות לסיפון והחלו לשרי 'התקווה'. עם כניסת האנייה למים הריבוניים וסירובה לעצור החליט מפקד ה'רוונה' להיצמד אליה לצורך העברת צוות ההשתלטות.

המעפילים קיבלו את הספינה המתקרבת במטר של אבנים וברזלים שהוכנו מראש. מלחי ה'רוונה' ניסו להעביר חבל עם אונקלים כדי להצמיד את הספינות אבל המעפילים היו מוכנים לכך ונתקו אותו.²⁰ שולת המוקשים הפעילה זרנוקי מים אך המעפילים נעזרו בברזנט שהוכן ולא נרתעו. צוות ההשתלטות לא הצליח לעבור אך במהלך התמרונים הסתובבה אניית המעפילים מערבה ורמת הדחיפות לבלום אותה פחתה.²¹ בכל אותה עת לא עצרה 'פלמ"ח' את תנועתה. מפקד ה'רוונה' החליט לירות צרור קצר מתותח ה-20 מ"מ מעל ראשי האנשים, הירות לא הרתיעו אלא רק

¹⁵ דוח רבינוביץ'

¹⁶ שם, שם.

¹⁷ שולת מוקשים ראה נספח

¹⁸ מאיפה זה? גדעונים 188?

¹⁹ לקשר

²⁰ דוח מפקד האנייה

²¹ נינאן - פטרול, עמ' 73. להפנות לדו"ח המפקד

שלהבו את המון המעפילים המתגודדים על הסיפון והמפקד החליט שלא להשתמש עוד בתותח.²²

שולת המוקשים התקרבה שוב אל האנייה כשצוות ההשתלטות עומד על הסיפון ומוכן לדלג ולעבור. המעפילים החלו לידות אבנים אך מפקד ה'רוונה' לא נרתע, חלק ממלחי ה'רוונה' אף תפסו את האבנים שהושלכו עליהם והשליכו אותן חזרה ביעילות שהפתיעה את רבינוביץ'.²³

במהלך תמרון זה הצליחה ה'רוונה' להעביר ארבעה מלחים בלבד אל סיפון האנייה. המלחים ניסו להגיע אל חדר ההגה שבגשר האנייה אך המון המעפילים צר עליהם, אחד המלחים חש שחייב בסכנה, הזהיר את המעפילים הצרים עליו ולאחר מכן ירה. מעפיל בשם יונה דב שוורץ נהרג. יתר המעפילים לא הבחינו בכך והמלחים הסתירו את גופתו כדי שההמון לא ישתלהב עוד יותר. בינתיים ניגש מפקד ה'רוונה' עם ספינתו אל הדופן השנייה של אניית המעפילים והזהיר אותם כי הוא עומד להפעיל גז מדמיע מסוג שטרם הופעל נגד אניות מעפילים.²⁴ המעפילים לא שעו לדבריו ורב סרן קרדיו והורה להשליך שלושה מיכל גז אל האנייה.

מיכלים מסוג זה (Glass tear gas dispenser) שמשו את הצבא בפיזור הפגנות אך זו פעם ראשונה בה נעשה בהם שימוש בהשתלטות על אנייה.²⁵ פעולת הגז הייתה מהירה ומהממת והמעפילים פינו את הסיפון במהירות וכך התאפשר ליתר אנשי צוות ההשתלטות לעלות לאנייה. המלחים השתלטו על הגשר, עצרו את מנוע האנייה ואפשרו ל'רוונה' לגשת ולהיצמד במלוא הדופן לאנייה. בצורה זו החלו להפליג דרום מזרחה לכיוון הנמל.

במהלך ההפלגה חולקו מים למעפילים הצמאים והוגשה עזרה רפואית לפצועים. את גופת המעפיל ההרוג הסתירו המלחים עד הכניסה לנמל. שוטרים ניסו לאתר את צוות ההשטה האיטלקי (למעשה רק מכונאי אחד) ללא הצלחה.²⁶ בשלב העגינה קפץ אחד המעפילים למים והתחיל לשחות, חיילים ירו לקרבתו והוא חזר לאנייה.

האנייה עמדה קשורה לעוגן כשעשרות חיילים ושוטרים שומרים עליה, למחרת ב- 06:00 בבוקר הגיעה גוררת וגררה את האנייה לתוך הנמל כדי להצמידה לאניית

²² שם, שם.

²³ ראה בדוח שלו

²⁴ לנייאן 73

²⁵ נייאן 73

²⁶ נייאן – פטרול, עמ' 73.

הגירוש 'אושן ויגור', מבצע הגירוש Eskimo יצא לדרך כשבריגדיר (תת אלוף) גרהאם מק-ניל מפקח על התהליך.²⁷

במהלך הגרירה קפצו כ-30 מהמעפילים למים והחלו לשחות. סירות משטרה לכדו אותם. מהלך זה גרם לכך שהצעירים בעלי הכושר הגופני והמרץ היו חסרים במאבק וההורדה מאניית המעפילים לאניית הגירוש עברה מבחינת הבריטים בקלות יחסית.²⁸

אניית הגירוש יצאה לכיוון קפריסין מלווה על ידי המשחתת 'צ'אריטי'.²⁹ למחרת הורדו המעפילים בפמגוסטה ושוכנו במחנה 61 בקראולוס. 'אלברטינה' שהמתינה כל אותה עת מצפון לקפריסין חזרה לאיטליה.

המעפילים והמלווים לא ידעו שיונה דב שוורץ נהרג מירי, הם סברו שהוא נפל למים, הבריטים הצליחו להסתיר זאת והדבר התברר רק כשהתפרסמו דוחות היירוט של מפקדי האניות הבריטיות. ב 7 באוקטובר 1946 פרסמה תחנת השידור המחתרתית "קול ישראל" האשמה לפיה הגז בו נעשה שימוש היה חומר לחימה כימי האסור לשימוש על פי אמנת ז'נבה.³⁰ אמנם 30 מעפילים אושפזו עקב פגיעת הגז אך הם הבריאו ושחררו לאחר מספר ימים ולא נמצאו הוכחות לנזק גופני בלתי הפיך שנגרם למעפילים.³¹

האירועים בשתי האניות האחרונות, הוכיחו כי מפקד שייטת המשחתות, אלוף משנה Ruck-Keen, לא טעה בהערכתו וכי אכן השתנה המצב והצי נדרש להיערך.³² סימנים ראשונים לכך נראו במאבקם של מעפילי האניות שנתפסו באוגוסט 1946 אלא שאז נודע למעפילים דבר הגירוש לקפריסין רק לאחר שהגיעו לנמל. מעפילי 'ארבע חירויות' ו'פלמ"ח' ידעו על גורלם הצפוי כבר בשלב יירוטם בים וצורת מאבקם הייתה בהתאם. הצי הבריטי נדרש לתשובות, השימוש בגז הייתה אחת מהן.

²⁷ שערי – קפריסין, עמ' 555

²⁸ דוח עמוס פינק מהבריגדה במגירה 12.11.46

²⁹ עיתון דבר 26 ספט

³⁰ אמ"ה נוסח הודעת תנועת נמרי לקול ישראל בגל 45.8 מטר 7.10.46.

³¹ בארכיון מוזיאון ההעפלה וחיל הים נמצא מכתבו של מעפיל הטוען כי הבריטים השתמשו בסילוני

חומצה ולא בגז מדמיע. אמ"ה תיק 'פלמ"ח' מכתבו של יעקב קורץ מתאריך 2 במרס 1995.

³² ניניאן- פטרול, עמ' 69.